

TABIAT HODISASI ASOSIDA SHAKLLANGAN TOPISHMOQLARNING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA)

Jabbarov Faxriddin Alisherovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida tabiat hodisalari asosida shakllangan topishmoqlarning lingvistik hamda lingvomadaniy xususiyatlari chog'ishtirma tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida quyosh, oy, yomg'ir, shamol, qor, momaqaldiroq kabi tabiat unsurlariga oid topishmoqlarning semantik tuzilishi, metaforik mazmuni hamda stilistik vositalari o'rganildi. Shuningdek, ushbu topishmoqlarning xalq tafakkuri, milliy dunyoqarash va madaniy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni ochib berildi.

Kalit so'zlar: topishmoq, tabiat hodisasi, lingvomadaniyat, paremiologiya, metafora, semantika, obrazlilik, chog'ishtirma tahlil

Topishmoqlar xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va sarmazmun janrlaridan biri bo'lib, ular xalq tafakkuri, dunyoqarashi hamda madaniy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan muhim lingvistik va madaniy hodisa hisoblanadi. Topishmoqlar nafaqat ko'ngilochar vosita sifatida, balki insonning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi, obrazli tafakkurni shakllantiruvchi va til boyligini oshiruvchi muhim vosita sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Har bir xalqning topishmoqlari o'sha xalqning tabiatga munosabati, hayot tarzi va milliy tafakkurining o'ziga xos jihatlarni aks ettiradi.

Tabiat hodisalari asosida shakllangan topishmoqlar alohida e'tiborga loyiq bo'lib, ular inson va tabiat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalaydi. Quyosh, oy, shamol, yomg'ir, qor, bulut kabi tabiiy hodisalar qadimdan inson hayotining ajralmas qismi bo'lib kelgan va ular xalq og'zaki ijodida turli obrazlar, metaforalar hamda ramziy ma'nolar orqali ifodalangan. Bunday topishmoqlar orqali insonlar tabiatni anglashga, uni obrazli va ramziy tarzda tasvirlashga intilganlar.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy tilshunoslikda til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish, xususan, lingvomadaniyatshunoslik va paremiologiya yo'nalishlarida topishmoqlarning o'rni tobora ortib bormoqda. O'zbek va ingliz tillaridagi tabiat hodisalari asosida shakllangan topishmoqlarni qiyosiy o'rganish orqali har ikki til vakillarining tabiatni idrok etish usullari, umumiy va milliy xususiyatlari aniqlanadi.

Topishmoq — bu yashirin ma'noga ega bo'lgan, obrazli va metaforik ifodaga asoslangan xalq og'zaki ijodi janridir. Ularning asosiy xususiyatlari: metaforiklik va ramziylik, qisqa va lo'nda ifoda, savol-javob shakli, obrazlilik va ko'p ma'nolilik

Masalan: quyosh — hayot, yorug'lik; yomg'ir — baraka; shamol — o'zgarish ramzi sifatida talqin qilinadi[1].

O'zbek xalq topishmoqlarida tabiat hodisalari ko'pincha obrazli va metaforik tarzda ifodalanadi.

Misollar:

1. O'zi yo'q, izi bor, Qanoti yo'q, uchar. (**Javob: shamol**)
2. Osmonda olov yonar, Yer yuzini yoritadi. (**Javob: quyosh**)
3. Oq paxta yoyildi, Yer ustini qopladi. (**Javob: qor**)
4. Yig'laydi, lekin ko'zsiz, Yerga suvini sochar. (**Javob: yomg'ir**)

Ingliz tilida ham tabiat hodisalariga oid riddles keng tarqalgan.

Misollar:

1. I have no wings, but I can fly. I have no eyes, but I can cry. (**Answer: cloud**)
2. What falls but never rises? (**Answer: rain**)
3. I shine in the day but disappear at night. (**Answer: sun**)
4. I am white and cold, I fall from the sky. (**Answer: snow**)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, har ikki til tizimida topishmoqlar inson tafakkuri va madaniyatining muhim ifodasi sifatida namoyon bo'ladi hamda ular orqali tabiat hodisalari obrazli, ramziy va metaforik tarzda ifodalanadi.

Avvalo, topishmoqlarda qo'llanilgan tabiiy hodisalar — quyosh, oy, shamol, yomg'ir, qor, bulut kabi birliklar — har ikkala til uchun umumiy semantik maydonni tashkil etishi aniqlandi. Bu esa insoniyatning tabiatni idrok etishida universallik mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mazkur hodisalarning ifodalanishida milliy-madaniy xususiyatlar ham yaqqol namoyon bo'ladi. O'zbek topishmoqlarida tabiat hodisalari ko'proq dehqonchilik, an'anaviy turmush tarzi va milliy dunyoqarash bilan bog'liq holda tasvirlansa, ingliz topishmoqlarida ular ko'proq abstrakt, ba'zan esa poetik va umumlashtirilgan obrazlar orqali ifodalanadi[2].

Semantik jihatdan tahlil shuni ko'rsatdiki, topishmoqlarda metafora, personifikatsiya, o'xshatish kabi stilistik vositalar keng qo'llaniladi. Tabiat hodisalari ko'pincha jonlantiriladi, inson xususiyatlari bilan boyitiladi va shu orqali tinglovchining tafakkurini faollashtiradi. Strukturaviy jihatdan esa o'zbek topishmoqlari ko'proq qisqa, ritmik va obrazli shaklda bo'lsa, ingliz topishmoqlari savol-javob shakliga yaqinroq, ba'zan esa murakkabroq sintaktik tuzilishga ega ekanligi kuzatildi.

Lingvomadaniy jihatdan qaralganda, topishmoqlar har ikki xalqning tabiatga bo'lgan munosabatini, qadriyatlarini va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim madaniy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Ular orqali nafaqat til birliklari, balki madaniy kodlar, milliy mentalitet va tarixiy tajriba ham uzatiladi. Bu jihatdan topishmoqlarni qiyosiy

o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, tabiat hodisalari asosida shakllangan topishmoqlarning qiyosiy tahlili nafaqat til birliklarining semantik va strukturaviy xususiyatlarini, balki turli xalqlarning tabiatni idrok etishidagi o'xshash va farqli jihatlarni ham ochib beradi. Bu esa til, tafakkur va madaniyatning o'zaro bog'liqligini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduraximov I. M. O'zbek topishmoqlari. – Toshkent:1991. – B. 23.
2. O'zbek xalq topishmoqlari. – Toshkent:Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.2014. – B. 145.
3. Oxunjon Safarov. O'zbek xalq og'zaki ijodi. –Toshkent,2010.-360 b
4. Riddle-Poems, and How to Make Them
5. Riddles For Kids